

ПРОФЕСІЙНА ЕТИКА В РЕГУЛЮВАННІ БУХГАЛТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Визначено місце, роль і доцільність запровадження професійної етики в систему регулювання бухгалтерської діяльності в Україні на основі вивчення міжнародного досвіду

Постановка проблеми. Постійні зміни в національній економіці та законодавстві сприяють виникненню нових елементів регулювання різних сфер і видів діяльності. Разом з розвитком економічних відносин змінюється співвідношення юридичної та моральної сфер їх регулювання. Схожа тенденція спостерігається і в сфері бухгалтерського обліку, де новим елементом регулювання професійної діяльності виступає професійна етика бухгалтера. В умовах редистрибутивної економіки питання ведення бухгалтерського обліку, права та обов'язки бухгалтерів чітко визначалися в нормативних документах, і питання професійної етики як регулятора бухгалтерської діяльності не піднімалося. Частково норми професійної етики бухгалтера того часу проявлялися у дотриманні професійно-етичних норм, які зазначались в Кодексі будівника комунізму.

Постійне прагнення вітчизняних реформаторів бухгалтерського обліку до впровадження закордонного досвіду організації і ведення бухгалтерського обліку визначають актуальність вивчення регулювання професійної діяльності бухгалтера в різних країнах світу. Таке дослідження дозволить зрозуміти зміни, які відбуваються в бухгалтерському обліку на національному рівні, а порівняльний аналіз дозволить визначити позитивні сторони регулювання бухгалтерської діяльності за кордоном та сприяти запровадженню міжнародного досвіду в українську практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням регулювання бухгалтерського обліку, соціальній значимості дій бухгалтера, ролі та значення етики бухгалтерів присвячені праці таких вчених, як проф. Ф.Ф. Бутинець, проф. Я.В. Соколов, доц. Н.М. Цветкова, проф. Л.В. Чижевська. Значну увагу удосконаленню регламентації бухгалтерського обліку в Україні як основи його гармонізації приділено в працях проф. О.М. Петрука та С.Ф. Голова. В працях к.е.н. В.М. Пархоменка значна увага приділена проблемам регламентації бухгалтерського обліку в період ринкового реформування економіки України.

Метою дослідження є визначення необхідності формування нових механізмів регулювання, зокрема професійної етики бухгалтера, та доцільність їх запровадження у практику вітчизняного бухгалтерського обліку шляхом вивчення та обґрунтування міжнародного досвіду регулювання професійної діяльності бухгалтера. Це дозволить визначити шляхи удосконалення механізму регулювання професійної діяльності вітчизняних бухгалтерів, визначити необхідність професійної етики та її вплив на захист інтересів різних груп користувачів.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в різних країнах світу регулювання бухгалтерського обліку можна розглядати за двома напрямками, які відрізняються за типом законодавства та ступенем його впливу. До першого напрямку відносяться країни, в яких законодавчі документи мають обов'язковий характер і визначають основні правила ведення бухгалтерського обліку (Австрія, Бельгія, Греція, Данія, Іспанія, Італія, Норвегія, Португалія, Франція, Німеччина, Швейцарія, Швеція). До другого – країни, в яких облікові стандарти не регулюються державою, а формуються різними професійними організаціями бухгалтерів (Великобританія, Канада, Мексика, США).

Великобританії та США не притаманна жорстка регламентація обліку, що в свою чергу сприяло формуванню свободи у виборі методів ведення обліку та надання інформації користувачам.

Проф. Я.В. Соколов, В.Я. Соколов пишуть, що головною слабкістю американського бухгалтерського обліку є те, що бухгалтери вважають свої прийоми найкращими та єдино правильними [8]. Однак, саме існування необмеженої свободи дій в бухгалтерській професії, відсутність розподілу обов'язків серед облікових працівників, можливість здійснення маніпуляцій з даними бухгалтерського обліку призвели до виникнення бухгалтерської кризи в США. Як наслідок, банкрутства великих корпорацій Enron, WorldCom, Parmalat, Хегох та ін. сприяли виникненню інтересу до питань професійної етики.

Доц. Я.С. Зубілевич пише, що як тільки суспільство виявляє, що професія не справляється з своїми функціями, то намагається через законодавство та посилення юридичної відповідальності відновити справедливість [4, с. 66]. Так, нездатність бухгалтерської професії до саморегулювання в США сприяла прийняттю Акта Сарбейнса-Окслі в 2002 р., в якому визначено відповідальність за маніпулювання фінансовою звітністю; встановлено кримінальну відповідальність за шахрайство; посилено відповідальність керівника компанії та фінансового директора за підписання фінансової звітності, яка містить недостовірну інформацію.

Проте Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський та К.І. Ржепішевський зазначають, що ні суворість, ні численність законів США виявились неспроможними викоренити правопорушення в економічній сфері. А тому постає необхідність пошуку підходу до вирішення цієї проблеми шляхом зміцнення у масовій свідомості нових або ж забутих старих морально-етичних орієнтирів і принципів [3, с. 96].

Відсутність досконалої нормативної бази в сфері бухгалтерського обліку, зниження довіри до бухгалтерської професії, неможливість забезпечення надання правильної та достовірної інформації в США сприяли пошуку нових механізмів регулювання професійної бухгалтерської діяльності якими стали професійне судження та професійна етика бухгалтера.

Прагнення бухгалтерів англосовітських країн працювати поза межами нормативних документів, використовуючи лише власну думку, створили всі умови для застосування професійного судження в умовах наявності альтернативи з питань ведення обліку. Існування окремих нерегульованих законодавством питань, незначний вплив державного регулювання на ведення обліку та вагомий вплив на практику ведення обліку професійного саморегулювання сприяють тому, що в США професійна етика на сьогодні виступає інструментом збалансування суб'єктивізму професійного судження бухгалтера та інструментом захисту інтересів капіталіста.

Розвиток професійної етики в США проявлявся, перш за все, у розробці кодексів етики, які вперше з'явилися в США на поч. ХХ ст.

Зміст більшості американських кодексів можна представити трьома основними положеннями:

- 1) працівники повинні бути лояльними до своєї організації і ставити її благо вище особистого;
- 2) в приватному житті працівники не мають права робити потенційно небезпечні для фірми дії;
- 3) працівники повинні поводити себе етично у відношенні до клієнтів, партнерів, інвесторів, конкурентів [5, с. 60-61].

З вищевикладеного можна зробити висновок, що кодекси етики США визначали правила поведінки та відносини працівників на підприємстві. Водночас недостатньо увага приділялася таким питанням, як зобов'язання підприємства перед працівниками та суспільством в цілому. Тобто, сучасна американська етика характеризується ігноруванням інтересів суспільства, а бухгалтер на підприємстві забезпечує накопиченню багатства та примноженню капіталу власника.

Це не є дивним, оскільки в умовах капіталізму моральний вибір кожного окремого індивіда спрямовується на турботу про власні інтереси, особисте збагачення. В результаті вимоги професійної етики мають формальний характер і в практичній діяльності та поведінці спеціалістів не реалізуються. Професійна етика в капіталістичних країнах стає одним з багатьох інструментів задоволення інтересів власника та приховування прибутків. Американський менталітет, проголошення свободи як основного постулату життя, можливість застосування професійного судження формують сприятливе середовище для обману користувачів інформації, а професійна етика є не лише неспроможною цьому завадити, але й в окремих випадках сприяє формуванню негативних явищ.

Про роль професійної етики в захисті інтересів власника свідчить також наведений доц. С.Я. Зубілевич перелік питань професійної етики, шляхи вирішення яких змінювалися протягом останніх десятиліть у США:

- незалежність аудитора;
- відповідальність за виявлення шахрайств;
- звітність про внутрішній контроль клієнта з аудиту;
- участь громадськості у встановленні стандартів;
- своєчасність і доцільність облікових стандартів;
- роль аудиторського комітету клієнта з аудиту [4, с. 69].

Проаналізувавши даний перелік, можна зробити висновок, що надмірна свобода та індивідуалізм призвели лише до можливості формування нових механізмів здійснення шахрайств і корупції.

Залежно від жорсткості регламентації бухгалтерського обліку залежить місце та роль професійної етики в обліковому професійному середовищі, рівень необхідності та обов'язковості дотримання її норм. Оскільки в США політику у сфері бухгалтерського обліку визначають професійні організації, зокрема Рада з розробки стандартів фінансового обліку (Financial Accounting Standards Board – FASB), Американський інститут присяжних бухгалтерів (Institute of Certified Public Accountants – AICPA), саме вони найбільше впливають на регламентацію бухгалтерського обліку. Розробка професійними організаціями більшої частини регулятивів і стандартів, які регламентують ведення обліку й складання звітності, дає змогу контролювати дотримання норм професійної етики професійними бухгалтерами.

Так, Асоціацією “Institute of Management Accountants” (IMA) – найбільшою асоціацією бухгалтерів в США – випущені стандарти етики для бухгалтерів, які спеціалізуються в області управлінського обліку, в яких

зазначено основні принципи ІМА, які належать до компетенції, конфіденційності, чесності та об'єктивності бухгалтерів підприємств [9, с. 44].

Шляхом здійснення контролю зі сторони професійних організацій за дотриманням стандартів етики та норм Кодексу етики професійних бухгалтерів забезпечується узгодження критеріїв, якими повинен керуватися і яких повинен дотримуватись бухгалтер в процесі здійснення діяльності.

У цілому модель регулювання бухгалтерського обліку та місце професійної етики в регулюванні професійної діяльності бухгалтера в США зображено на рис. 1.

Рис. 1. Місце професійної етики в регулюванні професійної діяльності бухгалтера в США

Отже, на місце та роль професійної етики в капіталістичних країнах впливають менталітет, неврегульованість окремих дій бухгалтера та питань ведення бухгалтерського обліку, опосередкований вплив держави на регулювання організації і ведення бухгалтерського обліку. Результатом впливу цих факторів є матеріальна, моральна незахищеність та обман суспільства, повне ігнорування соціального аспекту бухгалтерського обліку сприяє задоволенню кланових інтересів.

Зміна системи виробничих відносин в Україні сприяє зміні системи регулювання бухгалтерського обліку. Реформатори бухгалтерського обліку переносючи закордонний досвід в систему національного бухгалтерського

обліку не задумуються про те, які наслідки можуть мати ці нововведення. Сьогодні дедалі частіше ставиться питання про запровадження професійної етики в сферу регулювання діяльності бухгалтера. І тому вважаємо, що для вирішення даного питання необхідно врахувати дослідження проф. Л.В. Чижевської, яка в монографії “Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку”[10] дослідила вплив національного надбання, культури та менталітету на розвиток і організацію бухгалтерського обліку. Погоджуємось з автором, що при запровадженні іноземного досвіду регулювання бухгалтерської діяльності необхідно обов’язково враховувати менталітет нашого народу, який є основним визначальним фактором формування поведінки бухгалтерів, особливостей сприйняття моральних вимог і норм.

Менталітет як сукупність свідомості та розуму проявляється в характері мислення вітчизняних бухгалтерів, способі їх дій, психологічних особливостях, професійній культурі та переконаннях. Наслідками впливу менталітету на бухгалтерську діяльність є також особливості державного регулювання діяльності бухгалтера, визначення основних вимог, які висуваються зі сторони суспільства тощо.

Тобто, першим чинником, який обов’язково необхідно врахувати при впровадженні професійної етики як інструмента регулювання бухгалтерської діяльності є менталітет.

Погоджуємось з думкою проф. Ф.Ф. Бутинця який пише, що ми автоматично переносимо західну бухгалтерську етику на нашу дійсність. Але це матиме негативні наслідки, оскільки вітчизняні бухгалтери та аудитори мають не той менталітет, не ті традиції. Якщо і приживуться у нас західні етичні бухгалтерсько-аудиторські норми, то це буде через 30-40 років, тому поки що слід жити і працювати за нашими звичаями [2, с. 13].

Ще одним чинником, який впливатиме на місце та значення професійної етики бухгалтера в системі регулювання є вплив держави та професійних організацій на регулювання бухгалтерського обліку в Україні. Так, дослідження законодавчої бази показало, що вимоги дотримання етичних норм в процесі діяльності, які висуваються до бухгалтерів, закріплені лише в окремих нормативних документах (табл. 1).

Таблиця 1. Нормативні документи, в яких закріплені обов'язок дотримуватися норм професійної етики

№ з/п	Нормативний документ	Зміст статей
1	2	3
Бухгалтер як педагог		
1	Закон України "Про вищу освіту" від 17 січня 2002 року № 2984-III	<i>Стаття 51. Обов'язки педагогічних та науково-педагогічних працівників</i> Додержуватися норм педагогічної етики, моралі, поважати гідність осіб, які навчаються у вищих навчальних закладах, прививати їм любов до України, виховувати їх в дусі українського патріотизму і поваги до Конституції України
2	Закон України "Про загальну середню освіту" від 13 травня 1999 року	<i>Стаття 24. Педагогічні працівники</i> Педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в навчальних закладах системи загальної середньої освіти
3	Закон України "Про освіту" від 23 травня 1991 року № 1060-XII	<i>Стаття 54. Кадрове забезпечення сфери освіти</i> Педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійно-практичну підготовку, фізичний стан яких дозволяє виконувати службові обов'язки
4	Закон України "Про позашкільну освіту" від 22 червня 2000 року № 1841-III	<i>Стаття 21. Педагогічні працівники позашкільного навчального закладу</i> Педагогічним працівником позашкільного навчального закладу повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має вищу педагогічну або іншу фахову освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в позашкільних навчальних закладах. Педагогічним працівником позашкільного навчального закладу може бути також народний умілець з високими моральними якостями за умови забезпечення належної результативності навчально-виховного процесу
5	Закон України "Про професійно-технічну освіту" від 10 лютого 1998 р. № 103/98-ВР	<i>Стаття 45. Поняття і загальні положення</i> Педагогічною діяльністю у професійно-технічних навчальних закладах та установах професійно-технічної освіти можуть займатися особи, які мають відповідну професійну освіту та професійно-педагогічну підготовку, моральні якості і фізичний стан яких дає змогу виконувати обов'язки педагогічного працівника
Бухгалтер як практик		
6	Конституція України від 28 червня 1996 року	<i>Стаття 54.</i> Громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності <i>Стаття 68.</i> Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей
7	Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року	<i>Стаття 13. Межі здійснення цивільних прав</i> При здійсненні цивільних прав особа повинна додержуватися моральних засад суспільства

Продовження таблиці 1

1	2	3
8	Закон України “Про аудиторську діяльність” від 14 вересня 2006 р.	<i>Стаття 6. Стандарти аудиту</i> При здійсненні аудиторської діяльності аудитори та аудиторські фірми застосовують відповідні стандарти аудиту. Стандарти аудиту приймаються на основі стандартів аудиту та етики Міжнародної федерації бухгалтерів з дотриманням вимог цього Закону та інших нормативно-правових актів
9	Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7 грудня 2000 року № 2121-III	<i>Стаття 17. Державна реєстрація банків</i> Уповноважені засновниками банку особи подають Національному банку України для державної реєстрації такі документи: – відомості про професійну придатність та ділову репутацію голови та членів правління (ради директорів) і головного бухгалтера банку
10	Закон України “Про державну службу” від 16 грудня 1993 року № 3723-XII	<i>Стаття 5. Етика поведінки державного службовця</i> Державний службовець повинен: ➤ сумлінно виконувати свої службові обов’язки; ➤ шанобливо ставитися до громадян, керівників і співробітників, дотримуватися високої культури спілкування; ➤ не допускати дій і вчинків, які можуть зашкодити інтересам державної служби чи негативно вплинути на репутацію державного службовця

На основі наведених в таблиці даних можна зробити висновок, що в окремих нормативних документах визначено лише загальні вимоги, яким повинен відповідати бухгалтер педагог або бухгалтер-практик. Не визначеними залишаються етичні норми та правила поведінки облікових працівників. В основному нормативному документі, що регулює здійснення професійної бухгалтерської діяльності (Законі України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”) положення про дотримання норм професійної етики взагалі відсутні.

Лише ефективне поєднання державного та незалежного професійного регулювання діяльності бухгалтерів забезпечить побудову такої моделі регулювання бухгалтерської діяльності, яка буде враховувати інтереси зацікавлених сторін та підвищить ефективність всіх складових системи регулювання. Професійна етика повинна допомогти бухгалтерам правильно вирішувати питання не врегульовані законодавством, тим самим впливаючи на прийняття ними остаточних рішень. Тобто, в українському суспільстві професійна етика повинна сприяти соціальному захисту членів суспільства та справедливому розподілу доходів, тим самим захищаючи інтереси держави, суспільства, працівників та власників. В результаті цього бухгалтери повинні підвищувати точність та відкритість бухгалтерського обліку, що в свою чергу забезпечить покращення соціального захисту та добробуту працівників.

Вважаємо, що формувати та підтримувати вимоги професійної етики в сфері бухгалтерського обліку повинна як держава, так і професійні організації (рис. 2).

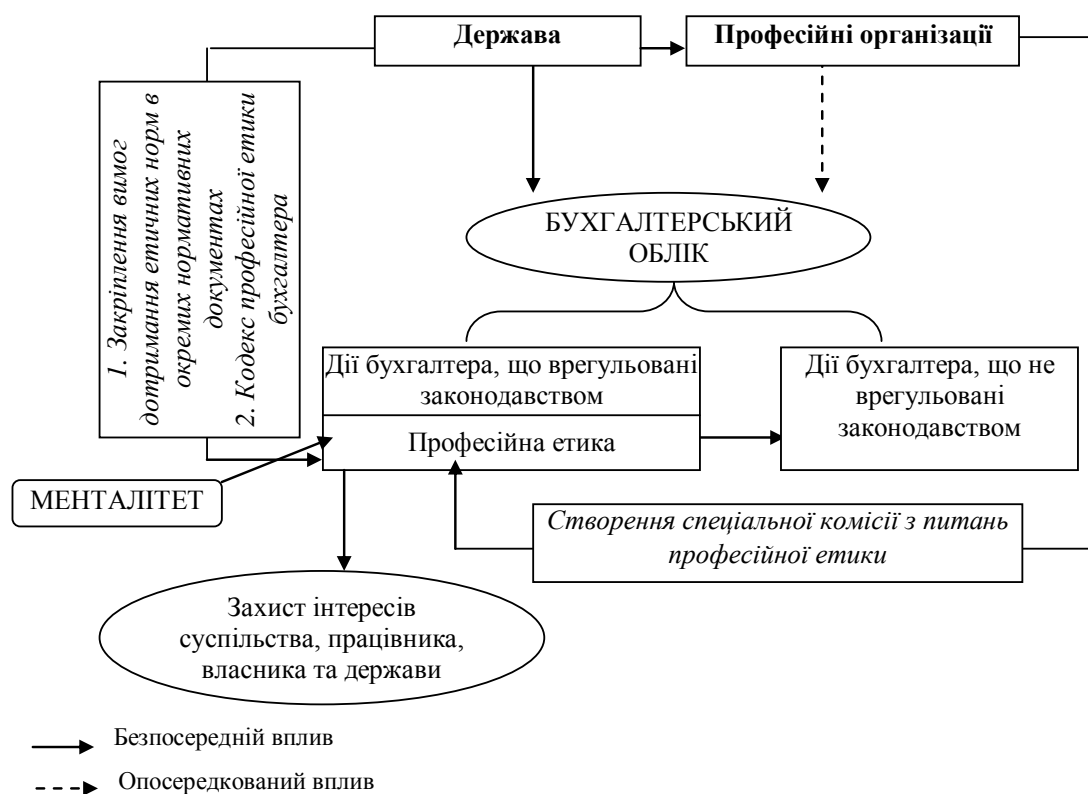

Рис. 2. Професійна етика в регулюванні професійної діяльності бухгалтера в Україні

Аналізуючи дані, зображені на рис. 2, можна зробити висновок, що професійна етика повинна виступати основою регулювання дій бухгалтера, не врегульованих законодавством. В свою чергу, держава повинна здійснювати контроль за дотриманням норм професійної етики шляхом закріплення вимог дотримання етичних норм в окремих законодавчих актах та затвердження Кодексу професійної етики бухгалтера на загальнодержавному рівні.

Професійні організації з метою отримання ефекту від впровадження норм професійної етики повинні також здійснювати контроль за дотриманням норм професійної етики шляхом створення спеціальної комісії з питань професійної етики, до обов'язків якої входить складання та публікація звітів щодо питань дотримання професійної етики бухгалтерами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Професійна етика бухгалтера в різних країнах є механізмом регулювання професійної діяльності бухгалтера. Проте, залежно від наявності та жорсткості законодавчого регулювання облікових процедур відповідною є роль етики в професійному середовищі.

На місце та роль професійної етики в регулюванні професійної діяльності бухгалтера впливають менталітет, традиції облікової практики, наявність альтернативи в нормативних документах щодо ведення бухгалтерського обліку, соціально-економічна ситуація в країні тощо. В західних країнах роль

професійної етики зводиться до інструмента регулювання професійної діяльності бухгалтера, збалансування суб'єктивізму професійного судження та забезпечення захисту інтересів окремого кола зацікавлених осіб.

Функціонування професійної етики бухгалтера в середовищі, яке значно відрізняється від вітчизняного за багатьма критеріями, в тому числі й за культурним сприйняттям окремих норм і принципів робить неприйнятним запровадження досвіду американських країн у сфері регулювання професійної діяльності бухгалтера. В Україні існує потреба створення адекватного механізму реалізації законодавчих норм і норм професійної етики бухгалтера у сфері вітчизняного бухгалтерського обліку з врахуванням українського менталітету та традицій на основі поєднання регулювання зі сторони держави та професійних організацій. Професійна етика бухгалтера повинна забезпечувати захист та узгодження інтересів суспільства, держави, працівників та власників, сприяти їх соціальному захисту та справедливості розподілу доходів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський учет в зарубіжних странах: В 2-х частях. Ч I.: Учебное пособие. – Житомир: ЧП “Рута”, 2005. – 640 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Реформування чи знищення обліку: кричу, благаю, а мене не чують // Вісник ЖДТУ. – 2005. – № 4 (34), с. 3-21, с. 13
3. Економіка зарубіжних країн. Навчальний посібник / За ред. Ю.Г. Козака, В.В. Ковалевського, К.І. Ржепішевського. – К.: ЦУЛ, 2003. – 352 с.
4. Зубілевич С.Я. Погляд на реалізацію вимог МСО 4 “Професійні цінності, етика та ставлення в Україні” / Кодекс етики професійних бухгалтерів: досвід, реалії, перспективи. Доповіді на міжнародній конференції 31 травня-1 червня 2007 р. – К.: ФПБАУ, 2007. – С 66-74.
5. Корпоративная этика: Учебное пособие / Авт. сост. И.Н. Кузнецов. – М.: Издательство деловой и учебной литературы, 2003. – 480 с., с. 60-61.
6. Петрук О.М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 420 с.
7. Снопко Ю.Н. Международный опыт ведения бухгалтерского учета. – Спб.: Издательский дом “Бизнес-пресса”, 2005. – 208 с.
8. Соколов Я.В., Соколов В.Я. Сила и слабость бухгалтерии США // Бухгалтерский учет. – 1999. – № 2. – С. 80-83.
9. Хорнгрен Ч., Фостер Дж., Датар Ш. Управленческий учет. – 10-е изд. / Пер. с англ. – Спб.: Питер, 2005. – 1008 с.
10. Чижевська Л.В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 528 с.